

Hacı Süleyman (Bilgen) Efendi (1855-1923)

II. Meşrutiyet döneminde Aydın ve ilk TBMM’de İzmir milletvekiliği yapan Hacı Süleyman Efendi, Nazilli ve civarında Millî Mücadele’ye yönelik çalışmalarıyla ve Atatürk’ün “mefkure arkadaşımız” olarak nitelediği bir siyasetçi ve din görevlisi olarak bilinmektedir. Hacı Süleyman Efendi’nin doğum yılı için TBMM kayıtlarında iki farklı tarih bulunmaktadır. 2023 yılında yayımlanan 1908 Meclis-i Mebûsan Albümü’ne göre bu tarih 1857 iken; 2010 yılında basılan TBMM Albümü’nde ise 1855 tarihi görülmektedir. Aydın’ın Nazilli ilçesinde doğmuştur. Babası Müftü Hocazade Halil Efendi, annesi Hatice Hanım’dır. Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca bilmektedir, beş çocuk babasıdır. Ailesi tarafından soyadı kanunundan sonra Bilgen soyadı alınmıştır. İlk ve orta öğrenimini Nazilli’de tamamladıktan sonra yüksek öğrenim için İstanbul’a gitmiş, aynı zamanda ticaretle uğraşmıştır. 1880 senesinde Nuruosmaniye Medresesi’nden kadılık diplomasıyla mezun olmuştur. Eğitimden sonra Nazilli’ye geri dönerek aile işlerine devam etmiş, ilmi çalışmalarını sürdürmüştür.

Süleyman Efendi’nin siyasi hayatı II. Meşrutiyet yıllarında başlamıştır. Nazilli’de müderrislik yaparken 1908 seçimlerinde 103 oy almış ve Aydın’dan seçilen üç milletvekilinden biri olmuştur. Çeşitli kaynaklarda aktif bir milletvekili görüntüsü çizdiği, sık sık önergeler vererek fikirlerini meclisle paylaştığı ileri sürülse de; meclis tutanaklarına göre verdiği tek önerge, emlak ve aşar vergisinden ayrılan maarif hissesi hakkındadır. Milletvekilliğinden kısa süre sonra istifa etmiş, yerine İsmail Sıtkı Efendi seçilmiştir. Ancak istifası kabul edilmemiş ve izinli sayılmıştır. İstifa sonrası memleketi Nazilli’ye giden Süleyman Efendi, 21 Mart 1909 tarihli istifa dilekçesini Meclis-i Mebûsan Başkanlığı’na gönderip kendi alanındaki çalışmalarına dönmüştür. II. Meşrutiyet dönemini Nazilli’de geçirmiş; kütüphanesini genişleterek hayır işlerine ve ilmi çalışmalarına devam etmiştir.

Süleyman Efendi’nin Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasındaki katkıları son derece önemlidir. Demirci Mehmet Efe’nin Kuvâ-yı Milliye’ye katılması için gösterdiği çabalar, birbiri ardına düzenlenen Nazilli Kongre’lerinin toplanmasındaki misyonu, eğitim sisteminin çağdaş bir sisteme oturtulması için yaptığı çalışmalar onu Atatürk’ün mefkure arkadaşlığına kadar taşımıştır. Kendisini ilk kez Yunan Ordusu’nun İzmir’i işgaline karşı oluşan tepkileri örgütlemek amacıyla Nazilli ve civarında yaptığı faaliyetlerle göstermiştir. Nazilli’nin 3 Haziran 1919 günü işgal edilmesinden sonra Pirlibeyli Mehmet Bey, Sultanoğlu Sadık, Arap Yüzbaşı, Nazilli Müftüsü Salih Efendi ve Giritli İsmail Hakkı Bey ile birlikte Nazilli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurarak halkı direnişe çağırmıştır. Yunanlıların Nazilli’yi terk ettiği 20 Haziran 1919 tarihinden sonra kurulan Nazilli Heyet-i Milliyesi, Kuvâ-yı Milliye hareketini Aydın ve çevresinde organize etmiştir. Süleyman Efendi’nin yanı sıra Mollaoğlu Hasan, Palamutçu İbrahim, tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih Efendi, Sultanoğlu Sadık Bey’in üye olarak yer aldığı Nazilli Heyet-i Milliyesi’nin başkanlığını Giritli İsmail Hakkı Bey yapmıştır.

Süleyman Efendi’nin, Millî Mücadele’ye vermiş önemli katkılardan bir tanesi, Aydın ve Ödemiş civarında etkili olan ve çok sayıda adamıyla bölgeyi kontrol altından tutan Demirci Mehmet Efe’yi Millî Mücadele saflarına katmış olmasıdır. Bu konuda Rauf Orbay ile Nazilli’nin bir dağ köyü olan Dereköy’de görüşmüş (Haziran 1919) ve Mehmet Efe’nin dağdan

inmesi için çareler aramaya başlamıştır.

Mehmet Efe'nin bölgedeki eylemlerine son vermesi karşılığında birtakım istekleri olmuştur. Bunlardan en önemlisi güven unsurudur. Mehmet Efe, bu güvenin sağlanması için Süleyman Efendi'den oğlu Ragıp Bey'in rehin olarak kendisine verilmesini istemiştir. Bu riskli önerinin kabul edilmesiyle birlikte Mehmet Efe eşkiyalıktan vazgeçerek Millî Mücadele'ye dahil olmuştur. Süleyman Efendi, Çine, Köşk, Söke ve civarındaki cephelerin örgütlenme faaliyetlerinde de etkili olmuştur.

Kuvâ-yı Milliye'nin kuruluşunda ve Batı Anadolu'da dağınık şekilde faaliyet gösteren millî heyetlerin düzenli bir yapıya kavuşmasında farklı tarihlerde toplanan Nazilli Kongreleri'nin büyük etkisi bulunmaktadır. Kuvâ-yı Milliye'nin Nazilli ve civarındaki askeri, siyasi ve idari teşkilatlanması Nazilli Heyet-i Merkeziyesi (ilk adı Nazilli Heyet-i Milliyesi) tarafından yapılmıştır. Süleyman Efendi, bölgede görev yapan komutanlarla birlikte I. Nazilli Kongresi'nin toplanmasına öncülük etmiştir. 6-9 Ağustos 1919 tarihinde toplanan bu kongrede idari, mali ve askeri alanda önemli kararlar alınmıştır. Savaştan etkilenen halkın ihtiyaçlarının karşılanması, Millî Mücadele'ye para ve mal bağışları, Kuvâ-yı Milliye'ye gönüllü katılımların arttırılması, silah, cephane ve erzak ihtiyaçlarının temini söz konusu kongrede belirlenmiş ve Kuvâ-yı Milliye'nin daha güçlü bir şekilde Yunan işgaline karşı koyabilmesinin yolları aranmıştır. Kongre, askere alma, iç güvenliği sağlama, vergi toplama, düşmanla savaşma vb. gibi merkezi hükümetin bazı görevlerini de üstlenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Süleyman Efendi'nin Millî Mücadele'ye yönelik çabalarından Rauf Bey tarafından kendisine yapılan bilgilendirme sayesinde haberdar olmuştur. Rauf Bey, Süleyman Efendi'nin vatansever kişiliğinden [Erzurum Kongresi](#) sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya bahsetmiştir. [Sivas Kongresi](#)'nde başlayan bu tanışıklık üç yıl sürecek fikir ve mücadele arkadaşlığının ilk adımı olmuştur. II. ve III. Nazilli (19-20 Eylül) (6 Ekim 1919) kongrelerinin düzenlenmesinde de Süleyman Efendi'nin çabaları olmuştur. Söz konusu kongrelerin, [Sivas Kongresi](#)'nde alınan kararları benimsenmesinde ve milli hareketle ortak bir tutum izlenmesinde önemli payı bulunmaktadır. Süleyman Efendi'nin başkanlığını yaptığı Nazilli Heyet-i Merkeziye üyeleri kongre süreçleri tamamlandıktan sonra, 27 Ekim 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için Sivas'a gitmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin Mustafa Kemal Paşa'ya hediyesi olan silahı da beraberinde götürülen heyet, Nazilli'den Dinar'a, Dinar'dan Afyonkarahisar'a, Afyon'dan Ulukışla'ya ve Ulukışla'dan Niğde ve Kayseri yolu ile 13 Kasım'da Sivas'a ulaşarak Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerden sonra Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, [Sivas Kongresi](#)'nin kararlarını kabul etmiş ve [Heyet-i Temsiliye](#)'nin varlığını onaylamıştır.

Süleyman Efendi, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanan TBMM'ye İzmir'den milletvekili seçilerek kurtuluş mücadelesine verdiği desteği daha etkin bir şekilde mecliste sürdürmüştür. Şer'iyye, maarif ve defter-i hakani encümeninde görev yapmıştır. İlk TBMM'de çalışkan bir milletvekili olduğu görülen Süleyman Efendi, eğitim konusundaki görüş ve söylemleriyle dikkat çekmiştir. TBMM, eğitim konularıyla ilgilenmiş, Mustafa Kemal Paşa, bu ilginin bir göstergesi olarak 1921 yılında Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Eğitimin millî ve dini yapısının korunması, ders kitaplarının geleneksel kültür öğelerine uygun şekilde hazırlanması, okulların yeterli imkanlara sahip olması, yayımlanacak edebi ve tarihi eserler ile bilimsel kaynakların Türkçe'ye çevrilmesi ilkeler olarak belirlenmiştir.

Meclis çalışmalarında özellikle eğitim konusuna odaklandığı görülen Süleyman Efendi'nin meclisteki ilk önergesi, "Muhasebe-i Hususiyelerin Lağvına Dair" başlığını taşımıştır. Bu önergenin amacı, öğretmen ve hizmetlilerin uzun süredir alamadıkları maaşlar meselesini gündeme getirmektir. Önergeye ilişkin olarak yaptığı konuşmada; öğretmen maaşlarının aksatılmadan ödenmesini talep etmiş, ayrıca kırsal bölgelerdeki eğitim sorunu ve kız çocuklarının eğitimi

üzerinde önemle durmuştur. Erkekler kadar kızların da eğitim almalarının gerekliliğine vurgu yapmıştır. *Erkeklerin okuması ne kadar lazımsa kızların okuması da o nisbette mühimdir ve belki daha önemlidir. Kadınları yüksek mertebede bulunan bir milletin, bîr kavmin arkası hiçbir vakit yere gelmez, kadınları yüksek mertebede bulunan bir millet dünyanın en necip bir milletidir. diyerek, kadınların eğitim-öğretim görmesinin devlet ve toplum hayatı için ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir.* Köylerde camiler kadar mekteplerin açılmasına dair ifadeleri onun zihniyet yapısının derinliği açısından fikir vermektedir. İlginç olan, Süleyman Efendi'nin mecliste yapmış olduğu *İnsanlar, fikrî bir terbiye görmedikçe biç bir işe yaramazlar. Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır. (Bravo sadalan, alkışlar)* şeklindeki ifadelerinin, tepki çekmeyip tersine destek bulmuş olmasıdır.

18 Eylül 1920 tarihinde eğitim meselesiyle ilgili olarak vermiş olduğu diğer bir önerge yedi maddeden oluşmuştur. Bu önergede eğitimde yaşanan sıkıntılardan bahsedilmiş ve daha iyi bir eğitimin nasıl olması gerektiği maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre, ilk madde, erkek ve kız iptidai (ilk) mekteplerinin eğitim müdürlükleri bünyesinde olmak üzere maarif encümeni aracılığı idare olunmasına; ikinci madde, kazalardaki mekteplerin inşası, öğretmenlerin maaşları vb. eğitimle ilgili meselelerden kaymakam ve livalarda en büyük mülki idare amirin başkanlığında, belediye meclisinden üç üye ile bir müftü, bir sandık emini ve doktordan oluşan bir komisyonun sorumlu tutulmasını önermiştir. Üçüncü madde, ataması yapılan öğretmenlerin mesleklerini gereğini ifa eden belgelerini ispatlamadıkları sürece görev yapmamalarını, dördüncü madde, eğitimle ilgili bütçe, masraf ve ödemelerin Ziraat Bankası aracılığıyla yapılmasını uygun görmüştür. Bu önerge, dönemin Maarif Nazırı Rıza Nur Bey'in eğitime ilişkin hazırlamakta olduğu bir kanun kapsamında değerlendirileceği gerekçesiyle nazırlığın çalışma programına havale edilmiş ancak kanunlaşmamıştır. Süleyman Efendi, 18 Eylül 1920 tarihli diğer bir meclis oturumunda, ilkokulların yönetiminin mahalli idarelere bırakılması gerekliliğini savunmuştur. Ona göre, ilkokullar halk tarafından seçilecek bir kurul tarafından idare edilmelidir. Ancak, okulların müfredatı merkezi hükümetçe düzenlenmelidir.

Süleyman Efendi, TBMM'deki çalışmaları kapsamında; bir önerge ve bir teklif vermiş, bunların haricinde beş kere söz alarak görüşlerini meclisle paylaşmıştır. Genel çerçevede değerlendirildiğinde; yabancı dil bilgisi sayesinde Avrupa'daki gelişmeleri takip ettiği, dolayısıyla Türkiye'nin sorunlarını daha geniş bir pencereden analiz edebildiği söylenebilir. Ülkenin geri kalmışlığına ve köylerdeki aşiret ve ağalık düzenine karşı duruşu, kooperatifleşmeye verdiği önem, eğitim konusuna getirdiği modern yaklaşımlar ve öğretmenlik mesleğine duyduğu sevgi; onun meclis içinde fikirlerine saygı duyulan ve önemsenen bir milletvekili olarak tanınmasını sağlamıştır. Tecrübesi ve birikiminin yanı sıra, meclisin yasama faaliyetlerine sunmuş olduğu katkı zamanla onu ön plana çıkarmıştır. 1922 yılında *Şer'iyeye ve Evkâf Vekilinin* (Din işleri ve Vakıflar Bakanlığının) belirleneceği toplantıda; Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) ve Musa Kâzım Efendi (Konya) ile birlikte vekilliğe aday gösterilmiştir. Ancak mecliste yaptığı konuşmada, kendisini aday gösterenlere teşekkür ederek bu görevi kabul etmemiştir.

Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi tarafından kaleme alınan Ankara Fetvası'nı imzalayan din görevlileri arasında yer alan Süleyman Efendi, TBMM'nin ikinci dönem yasama yılı için adaylığını koymamıştır. Süleyman Efendi'nin ikinci mecliste görev almayacağını öğrenen Gazi Mustafa Kemal, kendisine gönderdiği 20 Mayıs 1923 tarihli telgrafta; *Nazilli'de İzmir Mebus-u Muhteremi Hacı Süleyman Efendiye, Namzetlikten sarf-ı nazar buyurmaklığınızı kaydettik. Siz, bizim her zaman ve her vaziyette samimi bir mefkure arkadaşımızsınız. Afiyetinizi temenni ederim efendim. Gazi Mustafa Kemal* ifadeleri kullanılmıştır. Kısa telgraf metninde görülen bu sözler, Atatürk'ün Süleyman Efendi'ye verdiği değeri ortaya koymasından önemlidir.

Millî Mücadele'ye verdiği desteğin yanı sıra, iyi yetişmiş, geniş ufuklu bir din görevlisi ve etkili bir siyasetçi olarak bilinen Süleyman Efendi, 5 Ekim 1923'de geçirdiği bir kaza sonucunda 68 yaşında vefat etmiştir. Nazilli kent belleğinde önemli bir yere sahip olan Süleyman Efendi'nin naaşı, Nazilli Eğriboyun Mezarlığı'ndaki aile kabristanında bulunmaktadır. Mezarı, Nazilli'nin kurtuluş günü törenlerinde devlet erkanı ve halk tarafından ziyaret edilmektedir, ayrıca Nazilli kent meydanında kendisi adına dikilmiş bir anıt bulunmaktadır. Hatırasını yaşatmak amacıyla Türk Ocakları Nazilli Şubesi tarafından her yıl, "Hacı Süleyman Efendi Türk Kültürüne Hizmet Ödülleri" verilmektedir. Bu ödüllerin on ikincisi 2022 yılında sahibini bulmuştur. 1973 yılında İzmir'in Buca ilçesinde açılan bir okula Süleyman Bilgen İlkokulu adı verilmiştir. Süleyman Efendi'nin torunları, okulun laboratuvar, atölye vb. donatılarının tamamlanmasına katkıda bulunmuştur.

Serhan Kemal SAYGI

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BOA, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi, (DH.MKT) Yer No: 2835-7 (18/05/1327)

BAŞARAN, Mehmet, **Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri**, Mehmet Başaran, Üç-er Ofset, 2007.

BAŞARAN, Mehmet, Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları, **Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 6-7 Eylül 2009**, 2 Cilt, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2010.

BORAK, Sadi, **Hacı Süleyman Efendi**, Reform Matbaası, İzmir 1990.

ÇELİK, Recep, Milli Mücadelede Din Adamlarının Rolü, **İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul 1998.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. (1) Dönem 1919 - 1923**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

ÇOLAK, Filiz, I. TBMM'nin Devrimci Din Alimlerinden Hacı Süleyman Efendi (Bilgen) ve Meclisteki Faaliyetleri (1920-1923), **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl: 8, Sayı: XXIII, Eylül 2015.

GÜNEŞ, Günver, Taşradan Meşrutiyet'e Bakış: II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı (1908-1918) , **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, Bahar 2010.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c002/tbmm01002019.pdf>

<https://www.turkocaklari.org.tr/haberler/1785/haci-suleyman-efendi-turk-kulturune-hizmet-odulu>

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10445.pdf>

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/09/11/718757/icerikler/haci-suleyman-bilgenefendi_687382.html, 25.07.2015, 19.04

KUŞÇI, Ahmet, Milli Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920-1923), **Kafdağı**, Cilt: 6, Sayı: 2, Aralık 2021.

KUTAY, Cemal, **Kurtuluş'un Kuvvacı Din Adamları**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

SARIKOYUNCU, Ali, **Milli Mücadelede Din Adamları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, Ankara 1997.

SARIKOYUNCU, Ali, **Atatürk, Din ve Din Adamları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/317, Ankara, 2022.

TBMM Arşivi, TBMM Birinci Dönem Milletvekili Hacı Süleyman Bilgen Seçim Mazbatası.

TBMM Albümü 1920-2010, Cilt: 1,1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yayınları, Ankara Nisan 2010.

TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Baskı, Cilt: 2, Ankara 1940; C 20, Ankara 1959.

TBMM 1908 Meşrutiyet Albümü, TBMM Basımevi, Ankara Mayıs 2023.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/haci-suleyman-bilgen-efendi-1855-1923/?pdf=6920> adresinden erişilmiştir